

ne možemo držati prvom novoštokavskom dramom, kako to misli Ivo Frangeš (...) S više opravdanja tako bismo mogli zvati neke pretpreporodne drame, npr. Bruerovićevu 'Vjeru iznenada'; »Vjerojatno se je najmanje jezičnostandardizacijski prijelom sredinom 18. stoljeća osjetio u Dubrovniku, gdje su inovirajuće tendencije osobito zamjetljive u dramatika i pjesnika Marka Bruerovića...« (Hrvatski jezik i njegovi proučavatelji, Split, 1994., str. 17., 29.). U Dubrovniku nije bila toliko riječ o utjecaju novoštokavskoga izraza Kačićeva ili Reljkovićeve tipa, više se je radilo o tom da je dubrovačko područje postalo novoštokavsko u dijalekatnom smislu. To, naravno, ne znači da bih ja zauzimao dijalektološko gledište u proučavanju povijesti književnoga jezika, ali je u proučavanju povijesti književnoga jezika bitno poznavanje dijalekatnih pitanja. Dakle, važne su činjenice broja pučanstva na određenom području, dijalekatne fizionomije tih područja, veličina pojedinih dijalekata itd., a, dakako, važne su i gramatike i rječnici, utjecaji među piscima i krajevima itd.


5. U sljedećem odlomku na 45. str. Grčević napominje kako vjerojatno »Vončina izrazu 'istočnohercegovački' pripisuje drukčije značenje nego Lisac«; zna li Grčević kakvo značenje ja pripisujem izrazu istočnohercegovački?

6. Mnoga su mjesta Grčevićeva članka zanimljiva, no ja se ovdje ipak ne bavim cjelinom njegova pisanja, jer bi to iziskivalo mnogo prostora. Ipak bih još štogod dodao. Npr. na 81. str. piše ovo: »Upravo zbog te Karadžićeve, uvjetno rečeno obazrivosti, zbog napadaja srpske strane na njega i odrešitih velikosrpskih slavističkih teza, ilirci Karadžića s pravom nisu smatrali nekim važnim neprijateljem«. Mislim da to nije točno. Držim da je Gaj Karadžića »s pravom« smatrao važnim neprijateljem. Na 89. str. spominju se staroštokavske osobine ijekavskih govora istočne Bosne, međutim, bolje bi bilo neke od značajki istočnobosanskoga dijalekta zvati nenovoštokavskima.

Na 89. str. u bilj. 61. kaže se ovako: »Novoštokavski ikavski govori predstavljaju u tome surječju poseban problem. Zanimljivo je da u njihovu slučaju jezikoslovci koji govore o apstraktnome istočnohercegovačkome nisu pokušali uskladiti svoje nazivlje i nazvati ih 'zapadnohercegovačkima'.« Međutim, taj se dijalekt nerijetko zove zapadnim bosanskohercegovačkim. Nije mi se svidjelo Grčevićovo pisanje o Ljudevitu Jonkeu na 90. str., prije svega zbog toga što je taj učenjak stvaralac *Jezika*. Sadanjega glavnog i odgovornog urednika *Jezika* ponekad neprimjereno hvali, bivšega povremeno također kvalificira neprimjereno. Uostalom, Grčević i Jonkeu pripisuje ono što on nije rekao. Na kraju, ne bi se smjelo zanemariti da je govor istočnohercegovačkoga tipa zavičajni govor mnogih hrvatskih pisaca i filologa, među drugima Stjepana Ivšića i Dalibora Brozovića. I danas postoje i hrvatski govori u istočnoj Hercegovini, tj. nisu svi srpski.

Josip Lisac

OSJEČKI ČASOPIS ZA HRVATSKI JEZIK

nanstveni skup *Doprinos Slavonije hrvatskom književnom jeziku*, kojim je *Katedra za hrvatski jezik Pedagoškoga fakulteta* u Osijeku obilježila *Dane hrvatskoga jezika* u ožujku 1998., bio je sretna prigoda da bude poticajem za pokretanje časopisa *Jezikoslovlje*. Časopis je u prvom broju usmjeren na teme spomenutoga znanstvenoga skupa, ali uredništvo — dr. Sanda Ham, dr. Ljiljana Kolenić, ujedno glavna i odgovorna urednica, i dr. Ana Pintarić — pozivajući na suradnju sve jezikoslovce »koji se bave proučavanjem hrvatskoga jezika u zemlji i inozemstvu« nagovješćuju šire tematske okvire budućih brojeva.

Prinos Vjekoslava Babukića, prvoga ilirskoga gramatičara, autora triju gramatika (1836., 1846. i 1854.), Branimir Belaj

razmatra i procjenjuje u kontekstu hrvatske štokavske književnojezične tradicije koja se nije odricala ni utjecaja drugih dvaju hrvatskih narječja, što Belaj oprimjeruje i kajkavizmima u Babukićevoj *Osnovi slovnice slavjanske narječja ilirskoga*. Osta-jući na tragu te tradicije, Babukić je mnogo pridonio normiranju hrvatskoga jezika. Prvi put je nazivoslovno i pojmovno upozorio na razliku između glasa i slova te upotrijebio nazive samoglasnik i suglasnik, nasuprot Gaju (samoglasnik i skupglasnik), Karadžiću (samoglasna i poluglasna) i Daničiću (samoglasna i suglasna). I na području morfologije u ponečem je prednjačio (četverodijelna mjesto dotadašnje trodijelne podjele glagola, podjela sklonidbenih tipova prema nastavku u genitivu jednine).

Loretana Farkaš piše o *Prvom tiskanom prijevodu Biblije u Hrvata*. To je Katančićev prijevod *Biblije*, koji je Đuro Daničić ovako okvalificirao: »*Srpski narod ima dosad samo dva prevoda: Petra Katančića (Budim 1831.), a koji predstavlja ropski prevod reči, a ne smisla, rađen za Srbe rimske vere i štampan latinicom i Stojkovičev — vječitu sramotu književnosti našoj.*« Odbacujući te i druge neutemeljene presudbe, autorica otkriva izvore Katančićeva književnojezičnog izraza: hrvatske lekcionare 18. st. (Nikola Kesić, Emerik Pavić, Marijan Lanosović), preko kojih ga dovodi u vezu s najstarijim hrvatskim tiskanim lekcionarom (Bernardin Splicićanin, Venecija, 1495.), pokazujući tako da se sve do Katančića »održala neprekinuta tradicija hrvatskoga lekcionara.«

Sanda Ham prikazuje *Slovnice hrvatskoga jezika Josipa Vitanovića*. Uz *Slovnice* (Osijek, 1872.) Vitanović je objavio i *Gramatiku hrvatskoga jezika za škole i samouke* (Osijek, 1880.).

(Usput napominjem da je pisac tih školskih gramatika, preselivši se u Zagreb, kao profesor velike realke i član ispitnoga povjerenstva za osposobljavanje učitelja na višim pučkim školama, u vlastitoj nakladi tiskao didaktički, ali i jezično zanimljiv

priručnik za učitelje: *Vježbe u hrvatskom slogu s mnogimi zadatci i uputama u izradjivanju pismenih radnja, koje se tiču škole i doma*, II. skroz popravljeno i znatno prošireno izdanje, Zagreb, 1890.).

Raščlanjajući i prosuđujući slovo- i pravopisno, fonološke i morfološke dionice Vitanovićeve slovnice, uspoređujući neka njegova rješenja i nazivlje s Babukićevima, Mažuranićevima, Veberovima i Daničićevima, Sanda Ham zaključuje kako se jezikoslovna vrijednost te slovnice doduše ne može mjeriti s Babukićevom, Veberovom ili Mažuranićevom (čemu je razlogom i njezina — školska namjena), ali su dvije njezine značajke vrijedne isticanja: da pripada slovnice zagrebačke filološke škole bez bitnih vukovskih utjecaja i da »izravno svjedoči o proširenosti jezika zagrebačke škole — ujednačenoga i upotreb-noga književnog jezika — i na ona hrvatska područja koja su bila jače izložena nehrvatskim utjecajima, kako političkim tako i kulturnim, a Vojna krajina Vitanovićeve doba to svakako jest.«

Zanimljiv je i poticajan *Pogled u Reljkovićeve gramatičke definicije* Ljiljane Kolenić. Tri izdanja *Nove slavonske i nimačke gramatike* (1767., 1774., 1789.) pokazuju da se Reljković, posebno cijeneći Fausta Vrančića, našao na razvojnoj crti hrvatske jezikoslovne tradicije te da je tu crtu i sam produljio usvojivši starije i ustrojivši vlastite nove nazive, koje su prihvatili i njegovi nasljedovatelji. Njegovo mjesto na toj crti autorica osvjetljuje usporedbom s dvjema didaktički usmjerenim gramatikama: Kašićevom (*Institutionum linguae illyricae libri duo*, 1604.) i Babićevom i mojom (*Gramatika hrvatskoga jezika*, 1992.). Poticajno mi je bilo zapažanje Ljiljane Kolenić da Kašić u definiciji glagola naglašava i promjenu po vremenima, a u osnovnoj definiciji imenica nema obavijesti o promjeni po padežima te da te obavijesti nema ni u drugim dvjema gramatikama. Iako se morfološka obilježja promjenjivih riječi daju nakon osnovnih definicija u sklonidbenim i kon-

jugacijskim uzorcima, u cjelovitim gramatičkim priručnicima kakva je naša *Gramatika hrvatskoga jezika* korisno je i u osnovnoj definiciji uz semantička navesti bitna morfološka i sintaktička obilježja definirane riječi pa smo to i učinili u novome, 12. izdanju spomenute gramatike.

Branko Kuna je istražio i analizirao odjke javnosti u slavonskim listovima i zbornicima nakon objave *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga jezika*.

Milka Lukić je u *Uvodu u problematiku glagoljaštva u Slavoniji* zaorala brazdu u »nedovoljno istraženu zemlju«, želeći upozoriti da su »glagoljica i glagoljaštvo sastavnicom i povijesti Slavonije«. U skladu s tom željom podsjeća na tragove glagoljice u kamenu (crkva sv. Dimitrija u Brodskom Drenovcu) i opeci (benediktinska opatija Rudine) te navodi imena popova glagoljaša na području Đakovačke biskupije.

U članku *Josip Forko o Relkovićevoj i Lanosovićevoj slovnici* Ana Pintarić prikazuje *Crtice iz slavonske književnosti u 18. stoljeću* Josipa Forka, profesora osječke gimnazije (Osijek, 1884.). Knjiga je nastala iz težnje da se slavonska književnost učini dostupnom profesorima hrvatskoga jezika koji su o njoj vrlo malo znali. «Stoga Forko iznosi podatke o djelima (naslov, svrha, struktura, tema, jezik) A. Bačića, F. Lastrića, A. Kanižlića, E. Pavića, G. Peštalića, M. A. Relkovića, Ivana Velikanovića, V. Došena, J. Krmpotića, J. S. Relkovića, A. Tomikovića i M. P. Katančića. Autorica ustanovljuje da bi bila zanimljiva usporedba Forković jezikoslovnih pogleda s Veberovima, Karadžićevima i Daničićevima, ali je to tema za drugo istraživanje.

Vlasta Rišner istražuje *Neke jezične osobitosti dvaju »slavonskih« molitvenika iz 19. stoljeća* otkrivajući neprijeporan utjecaj jezika Kanižličevih molitvenika *Primogući i sardce nadvladavajući uzroci* (1760.) i *Bogoljubnost molitvena* (III. izd., 1813.) na jezik molitvenika *Molitvena knjiga Ključ raja nebeskoga nazvana Antuna Nagya* (1813.) i *Važni uzroci* (1864.) Vinka

Basilea. Zanimljiv je jezični razvoj Antuna Nagya, koji je još 1810. svoj tekst o Napoleonu pisao mješavinom štokavske ikavštine i kajkavštine, a 1818. smatra »da se kajkavski i štokavski (ikavski) imaju usporedo razvijati kao dva ravnopravna jezika« te je tako i napisao dva sadržajno jednaka, a jezično različita molitvenika.

Hrvatski jezik Čeha Antuna Vjenceslava Truhelke Irene Vodopije dotiče tri za hrvatski jezik značajne teme:

— narodnosno prilagođivanje znanstvenih, prosvjetnih i drugih javnih djelatnika nehrvatskoga podrijetla hrvatskomu jeziku i kulturi

— odnos hrvatskih učiteljskih prvaka krajem 19. stoljeća prema hrvatskom jeziku i posebice prema njegovu imenu u sudaru vukovaca sa zagrebačkom filološkom školom

— svrha i načini učenja jezika u pučkoj školi.

Jedan od utemeljitelja Hrvatskoga pedagoško–književnoga zbora, otac dugo prešućivane književnice Jagode Truhelke, rođeni i na praškoj preparandiji školovani Čeh, po kćerinim je riječima od svoje supruge Njemice »tražio, da ona, dok se rodi prvo diete, nauči toliko hrvatski, da mu mogne govoriti hrvatskim jezikom i da taj jezik bude materinski njihovoj djeci«, a sam je ovladao hrvatskim jezikom »tako da je na njemu mogao pisati i stručne radove, nazivlje, popularne priloge, ali i manje oblike i poeziju za djecu.«

Navedeni tekstovi ne samo da opravdavaju pojavu novoga jezikoslovnoga časopisa nego i upozoravaju na potrebu da se popune još netaknute ili jedva doticane bjeline te preispitaju dosadašnji dometi na različitim (jezičnim, zemljopisnim i povijesnim) područjima hrvatskoga jezikoslovlja. Bilo bi poželjno da osječko *Jezikoslovlje* potakne na sličan pothvat i druge hrvatske kroatističke katedre, među ostalim, i radi bržega i uspješnijega stasanja novih jezikoslovnih naraštaja.

Stjepko Težak